

Episcopul Ignatius Batthyány și istoria Bisericii românești din Transilvania prin intermediul unor documente din secolele XVIII-XIX

Laura STANCIU

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
“1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology

Personal e-mail: laurastanciu@hotmail.com, secretariat_istorie@uab.ro

*Bishop Ignatius Batthyány and the History of the Romanian Church in Transylvania
in the 18th and 19th Century Documents*

The present study attempts to highlight the inter-ecclesiastical relations in the 18th century Transylvania, and to recover two new documentary collections issued in the 18th and 19th centuries, currently stored in the Batthyaneum Library and the Roman Catholic Archdiocese Archives of Alba Iulia.

Ignatius Batthyány (1780-1798) is a Roman Catholic Bishop whose interest in the history and culture of the Romanian Church is generally known. The novelty of the present approach brings up the intellectual bishop's effort to collect and systematize previous and contemporary documents of his age about the Romanians' ecclesiastical history.

Unknown documents support the author of the study to retrace the institutional and personal relations between the Roman Catholic bishop of Alba Iulia Ignatius Batthyány and two united Greek Catholic bishops of Blaj: Grigorie Maior (1773-1782) and Ioan Bob (1782-1830).

Key words: religious Reform, Counter-Reformation, Catholic Reformation, confessional identity, Union, culture, elite

Dincolo de arhicunoscuta ipostază de pasionat al cărții și fondator al unei biblioteci unice pentru spațiul ardelean, vreau să aduc în discuție postura de colecționar de documente a episcopului Batthyány, așa cum o putem reconstitui prin patrimoniul documentar deosebit de valoros și relevant, chiar și pentru istoria Bisericii românilor din Transilvania, păstrat la Alba Iulia.

Format la școală iezuită, la universitățile de la Trnava, apoi la Graz și în cele din urmă la Roma, Ignatius Batthyány (1741-1798) nu a avut doar interes sau atractivitate pentru studiul istoriei, colecționarea manuscriselor și documentelor insuflăte din fragedă tinerețe de profesorii

iezuiți, printre care se remarcă pr. Miklós Schmitth la Universitatea de la Trnava¹. În calitate de prelat catolic el nu s-a rezumat să fie un simplu observator interesat de istoria Bisericii românilor ardeleni, ci, de câte ori a avut ocazia, s-a implicat activ, intervenind chiar în evoluția evenimentelor.

Surprinzător, deși aparținea clerului mirean și nu studiasse niciodată în mediul iezuit, protopopul unit român al Târgu-Mureșului a fost susținut în două rânduri de episcopul Batthyány (1780-1798). Mă refer la momentul 1782, când Ioan Bob a devenit concurentul și ulterior succesorul energicului episcop unit de Blaj,

Grigorie Maior, și, în 1798, același Ioan Bob, devenit între timp episcopul unit al Blajului, s-a dovedit favoritul episcopului latin din Alba Iulia, în defavoarea proiectului, este adevărat cu puține șanse de reușită, al reunificării celor două biserici românești ardeleni.

În contextul organizării de după 1786 a unei Academii bisericești intitulată *Societas Assiduorum*, destinată studiului istoriei Bisericii cu scopul de a elucida probleme cronologice și documentare privitoare la înțelegerea diferendelor istorice născute în Transilvania și părțile ei anexe², în baza colectării documentelor existente de pe plan local, putem pune efortul prelatului catolic de a strânge și izvoarele documentare privitoare la istoria zbuciumată și încercată a Bisericii românilor ardeleni. În această serie vrem să analizăm trei importante momente privitoare la această Biserică în intervalul unui veac (1692, 1697-1701³, 1798) care relevă implicarea episcopului latin în viața uniților ardeleni. Desigur, interesul episcopului latin a survenit pe fundalul Restaurației catolice din provincie, al cărui lider și militant a fost Ignatius Batthyány, motiv pentru care el a apreciat rolul greco-catolicilor în Transilvania la întărirea catolicismului din Marele Principat⁴.

În perioada cât a stat la Roma, ca student la *Collegium Germanicum et Hungaricum*, în intervalul 1763-1766, în Biblioteca Vaticanului viitorul prelat a copiat documente relevante privitoare la istoria Ungariei, pe care mai târziu le-a publicat sub titlul *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium* (Alba Iulia, I (1785), II-III (1827)⁵. La Alba Iulia, trebuie să menționăm că Mártonfi Antal și Imre Dániel (1754-1804), doar acesta din urmă nu a copiat manuscrise referitoare la români, așa cum ne lasă să înțelegem studiul monografic dedicat acestuia)⁶ au fost canonicii episcopului, care au copiat manuscrise și documente în programul prelatului Batthyány interesat de istoria Transilvaniei, demers de altfel materializat prin finalizarea celor trei volume concepute de episcop: *Leges ecclesiasticae*. În menționata colecție de acte sinodale întocmită la inițiativa și sub directă coordonare a episcopului catolic Ignatius Batthyány, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium* se găsesc referiri tangențiale, dar relevante, și pentru Biserica română din Transilvania. Culegerea lui Batthyány a fost valorificată abia în 1807 în lucrarea lui Szvorényi Mihály, *Synopsis critico-historica decretorum synodaliū pro Ecclesia hungarocatholica*, publicată la Vespem⁷.

1. În bogata colecție de documente manuscrise organizate aleatoriu ale episcopului Ignatius Batthyány

redactată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, păstrată la Biblioteca Batthyaneum⁸, găsim între altele diploma de numire a episcopului Teofil din 18 decembrie 1692⁹. Este vorba despre o copie după diploma de confirmare a episcopului Teofil dată de primul guvernator al Transilvaniei, Gheorghe Bánffy de Losoncz (1691-1708), instalat la Sibiu, guvernator al Transilvaniei în 9 aprilie 1692¹⁰, mort tot la Sibiu în 15 noiembrie 1708). Este vorba fie de un concept nedatat, dar redactat în Sibiu, fie o copie a documentului original, făcută tot la Sibiu. Manuscrisul conține cele 19 condiții canonice impuse de guvernator episcopului român¹¹. Grafia textului, poziționarea documentului în pagină, chiar și formatul foii de hârtie ne fac să presupunem că acest fascicul ce conține 4 f (f-v) în format 37,5x27cm poate constitui un fragment din acel „codex manuscriptus”, publicat de August Treboniu Laurian (1846) și Nicolaus Nilles (1885), păstrat la *Archivum Archiepiscopale et Capitulare Albae Iuliensis*, sub cota 114. Acest adevărat dosar al Unirii religioasă a românilor ardeleni cu Biserica Romei conține 14 foi recto-verso (37 x 22 cm.) și a fost deja publicat de noi¹².

Revenind la documentul din 1692 observăm câteva diferențe față de varianta publicată în colecția lui Nicolaus Nilles, în 1885. Istoricul iezuit consemna la p. 153 „Testimonium principum Transilvaniae. Diploma confirmationis Theophili metropolitae [s.n.]”, iar în documentul păstrat la Bathyaneum, în una dintre copiile care cel mai probabil circulau în provincie era specificat în titlul: „Confirmatoria Episcopatus Theophili Episcopi Valachorum [s.n.]”¹³. Cel mai probabil nu era o simplă mențiune, ci formularea acoperirea o anumită realitate canonic-juridică din mediul politic ardelean al vremii. Diferența dintre cele două variante ale aceluiași document nu este una formală. Miza discuțiilor era dată în epocă de statutul și rangul Bisericii românești ardeleni și se referă la statutul canonic, la rangul ierarhului de la Bălgrad (Mitropolit sau Episcop) și la decăderea/degradarea sau nu a Mitropoliei de Alba Iulia la statutul de Episcopie în urma Unirii Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei¹⁴. Dincolo de ambiguitățile legate de rangul ierarhului de la Bălgrad datorită denumirilor multiple folosite în epocă: *vlădică*, *mitropolit* sau *episcop*, documentul, cel mai probabil copiat din ordinul episcopului Batthyány, certifică rangul scaunului ocupat de Teofil recunoscut, atât de autoritățile politico-eclesiastice din provincie, cât și de autoritățile eclesiastice din Țara Românească¹⁵.

De asemenea, în documentul publicat în colecția lui

Nilles (la p. 160) se specifica „Datum in oppido libero Marus Varáshely (Târgu Mureș) die 18 mensis Decembris anno Domini 1692” [s.n.], iar în documentul păstrat la Alba Iulia este specificat „Datum in Civitate Cibiniensi” [s.n.]. Nu este un act datat, de aceea presupunem că suntem cel mai probabil în fața unui concept.

2. Foarte important rămâne pentru istoria Bisericii Române Unite păstrarea în Arhiva Arhiepiscopiei Romano Catolice, Alba Iulia a cunoscutului „codice vechiu latinesc” sau „codex manuscriptus”, care a servit drept bază argumentativă și documentară pentru August Treboniu Laurian (1846) și Nicolaus Nilles (1885) în reconstituirea dosarului Unirii românilor ardeleni cu Biserica Romei (1697-1701)¹⁶. Fascicolul păstrat la Arhiva Arhiepiscopiei Catolice Alba Iulia conține integral, zece importante documente ale Unirii și două fragmente: 1. un fragment din *Enciclica cardinalului Kollonich*, din 2 iunie 1698 (1r-1v), conținând enumerarea punctelor florentine, fără partea introductivă a scrisorii cardinalului, pe care o descoperim în aceeași arhivă albauliană, în două variante, în unele copii mai târzii (a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁷); 2. cele trei *Procese verbale ale sinodului de Unire*, din februarie 1697, condus de Teofil (1v-3r), lipsește din codice declarația de Unire a episcopului Teofil, semnată în 21 martie 1697 („professio fidei” cu cele patru puncte florentine); 3. *diploma imperială* din 16 februarie 1699 (3r-5r) semnată de către împăratul Leopold, „Episcopus Strigoniensis” Leopoldus Cardinalis a Kollonich și „Comes Sámuel Kalnok”; 4. *Rezoluția Guberniului transilvan despre Unirea românilor* (26 septembrie 1699) [5r-6r-, în limba maghiară]; 5. *protestația lui Atanasie trimisă Guberniului* în 30 septembrie 1699 (6r), semnată aici „Nos cum tota Synodo Valachor[um] in Transilvania”; 6. *Decretul imperial de Unire* a împăratului Leopold (12 decembrie 1701 [6v-7r]); 7. *sinodul convocat de Atanasie* (5 septembrie 1700 [7r-8v]), urmat de lista celor 54 de protopopi care au participat la sinod, alături de 1563 preoți, la final fiind enumerate cele 28 de articole disciplinare (8v-10r.) adoptate în cadrul sinodului; 8. *confirmarea lui Atanasie* (f. 10r-11r.) ca „episcop al neamului celui românesc din Ardeal” [10v.] (19 martie 1701); 9. *a doua diplomă leopoldină* (19 martie, 1701) [f. 11r.-14r.]; 10. un fragment din „mandatum Imperatoris ad status et ordines Transylvaniae data Viena 13 Febr. 1702” adresat de împărat Stărilor transilvănene, care nu recunoșteau privilegiile date românilor în urma

adoptării catolicismului. Din nefericire și inexplicabil, dosarul conținând aceste dcumente a fost relocat în cadrul aceleiași arhive din fondul cercetat de noi în anul 2000 (*Külön Kezelt Vegyes Iratok*, nr. 1/b, cutia 1, cota 114), iar noua locație nu o cunoaștem !

Prin urmare, rămânem la părerea formulată în 2007 referitoare la conceperea *Codiceului* care credem că a avut loc în perioada asaltului misionar al episcopului român Grigorie Maior (1773-1782), în plină epocă a reformelor iosefine, marcată de străduința readucerii românilor la catolicism. Era epoca care a încurajat conceperea diverselor proiecte pentru atragerea românilor la Unire și fidelizarea acestora în jurul Bisericii Unite¹⁸. Episcopul Batthyány în preocuparea sa pentru istoria românilor credem că a avut un rol decisiv dacă nu la conceperea, oricum la strângerea, copierea și păstrarea în bune condiții a acestui foarte important corpus documentar la Alba Iulia. Să nu uităm, erau anii care înregistrau eforturile articulate ale elitei românești, care prin pana lui Samuil Micu, redacta, în perioada premergătoare sinodului consumat la Viena, în 1773, prima istorie a Bisericii ei: *De ortu, progressu, conversione Valachorum, episcopis item archiepiscopis et metropolitibus eorum*.

3. Într-un inspirat studiu al Doinei Biro¹⁹, ne este semnalat interesul și implicarea episcopului latin în diferendul dintre episcopul unit Grigorie Maior și urmașul său Ioan Bob, de partea ultimului. Nu știm cauza animozității dintre cei doi prelați. O putem doar presupune. Cel mai probabil motivul răcelii dintre prelatul latin și cel unit îl putea constitui disputa din jurul alungării călugărului iezuit din Blaj, ținând cont de faptul că Batthyány s-a format la strălucitele colegii iezuite din Trnava și apoi din Roma (*Collegium Germanicum et Hungaricum*) și a rămas atașat ordinului. Consecvent în atitudinea sa față de episcopul Bob, prelatul latin îl va susține pe acesta și la 1798.

În convulsiile create la sfârșitul secolului al XVIII-lea și chiar în ultimul an de viață al episcopului Batthyány, acesta se implica din nou, cu toate convingerea în soluționarea unui nou moment de criză din sânul comunității românești ardeleni. Mă refer la momentul 1798. În contextul crizei financiare în care se zbătea Biserica ortodoxă, din cauza nesubvenționării ei de către stat, situație dublată de neîncasarea sidoxiei, a apărut proiectul de reunire a clerului bisericilor românești din Ardeal, prin aducerea întregului popor la Unire. Pactul a fost elaborat de secretarul consiliului eparhial ortodox român din Sibiu, Aron Budai, fratele lui Ioan Budai-Deleanu, susținut de

vicarul ortodox Ioan Popovici, de directorul școlilor ortodoxe ardelene, Radu Tempea și de vicarul foraneu greco-catolic al Năsăudului, seniorul Ioan Para. Printre susținătorii cauzei și implicit printre adepții lui Samuil Micu²⁰ pentru promovarea sa la conducerea Bisericii românești reunite ardelene avem motive să credem că a fost grupul format din Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ignatie Darabant, probabil și cu asentimentul lui Ion Budai Deleanu. Atunci toți i-au cerut episcopului Ioan Bob „pensionarea”²¹. Susținut (1798-1799) de către episcopul romano-catolic al Ardealului, contele Ignatius Batthyány (1780-1798) și de guvernatorul Gheorghe Bánffy (1747-1822) episcopul Bob a rezistat. La Biblioteca Batthyaneum se păstrează dosarul conținând *Acta Conciliaria Ecclesiae Transilvano Valachica in negotio inita Unionis cum Romana Ecclesia*²². Sub formă de concepte, actele s-au păstrat parțial la Arhiva Mitropoliei Ortodoxe și în arhiva Muzeului Brukenthal de la Sibiu, iar dosarul complet cu originalele documentelor se află la StaatsArchiv, în arhiva Consiliului de Stat (Staats-Rath) din Viena²³.

Dosarul cuprinde următoarele documente: 1. cererea de reunire a celor două Biserici românești redactată de Aaron Budai; 2. planul acțiunii urmat de lista protopopilor români ortodocși care susțineau reunirea (în română și latină); 3. Memorial, deși neiscălit, scris în limba germană, dar asumat de episcopul Ignatius Batthyány. Acesta sprijinea cererea de reunire a clerului român cu argumente istorice, discuta oportunitatea acțiunii și formula propunerii cu privire la procedura de urmat pentru realizarea reunirii în vederea întăririi catolicismului (71r-80v); 4. observațiile lui Gheorghe Bánffy la adresa memoriului lui Batthyány intitulat de guvernator „Anonimische note”. Guvernatorul Bánffy făcea o scurtă istorie a Unirii în Transilvania și sublinia rolul jucat de catolicism în coeziunea supușilor față de împărat în disputa cu protestanții din provincie (21 februarie 1799). Cu toate acestea guvernatorul nu găsea oportunitate reunirea, își exprima neîncredere în vicarul Ioan Para, pe care îl considera interesat personal în această acțiune, ca atare Bánffy formula o pledoară pentru susținerea episcopului unit Ioan Bob.

Acestui dosar, păstrat la Biblioteca Batthyaneum, i s-a alăturat cândva în secolul XX, deloc întâmplător un document aflat până atunci la Arhiva Arhiepiscopiei Romano Catolice, Alba Iulia. Este vorba despre ciorna unui fragment dintr-un memoriu neșemnat, redactat în limba latină, adresat de călugării basiliteni Mariei

Tereza, în [sic!] 18 mai 1781. În nouă puncte memoriul, copiat probabil cândva în secolul al XIX-lea (ceea ce poate explica și datarea lui greșită, în 1781 în loc de 1780 !), „Balasfalventium Basilitarum differentia cum suo Episcopo”, exprima nemulțumirea călugărilor față de nerespectarea dreptului lor de a-și alege egumenul și poziția lor față de defectuoasa administrare a mănăstirii și a școlilor blăjene (a Seminarului) de către episcopul Grigorie Maior²⁴; de asemenea, era prezentată și situația juridică vacantă a scaunului de Făgăraș („de Jurisdictione vacante Sede Fogarassiensis”)²⁵.

De menționat este faptul că, din dosarul documentelor păstrate la Biblioteca Batthyaneum lipsește scrisoarea guvernatorului Gheorghe Bánffy (1747-1822) expediată din Cluj, la 25 noiembrie 1798, prin care-l informa pe episcopul primat de Strigoniu (Esztergom) despre situația Bisericii Unite din Transilvania; din fericire documentul este depozitat la Arhiva Arhiepiscopiei Romano Catolice, Alba Iulia păstrat într-o copie târzie (probabil din a doua jumătate a secolului al XIX-lea).

Cele trei momente discutate, ne oferă prilejul de a semnala faptul că, pentru reconstituirea acestui adevărat *puzule* documentar obligatoriu în reconstituirea istoriei Bisericii românești din veacul al XVIII-lea, trebuie să apelăm la studiul integrat al documentelor, depozitate acum în cele două instituții distincte albauliene²⁶.

Desigur, pe lângă interesul și implicarea prelatului latin în viața bisericească a uniților ardeleni, nu putem omite interesul intelectualului latin pentru cultura românilor. Acesta s-a manifestat prin achiziționarea unui fond variat și complex de carte românească (din domeniile: teologie, manuale școlare, istorie, filosofie, drept) tipărită cu caractere chirilice și latine în Transilvania (la tipografiile din Blaj, Cluj, Sibiu), la București sau în Buda vremii, pe care Batthyány le-a adăugat bogatei sale colecții bibliofile²⁷.

De asemenea, se știe că episcopul latin a cumpărat cărți de la istoricul slovac Daniel Cornides, un apropiat colaborator și prieten al iluministului român ardelean Gheorghe Șincai. Putem, din nou, presupune că prin intermediul colecției lui Cornides episcopul Batthyány a avut acces și probabil a achiziționat cărți, dar și documente aflate în posesia lui Gheorghe Șincai. Desigur, rămâne ca cercetarea viitoare să verifice aceasta ipoteză de lucru.

Note:

1. Marton József, *Ignatius Batthyány*, în vol. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, p. 17.
2. *Ibidem*, p. 23-24. Barát Béla, „A Batthyány Ignác-féle akadémiai tervezetek”, în *Erdélyi Múzeum*, 1934, p. 143-148.
3. Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al 18-lea)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, p. 18-67.
4. Doina Biro Hendre, *Ignace Batthyany. Un destine consacré a l'Eglise*, în vol. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, p. 29, 32.
5. *Ibidem*, p. 18, 20.
6. Andreea Mârza, „Figura bibliotecarului Transilvan în epoca Luminilor. Studiu de caz: Imre Dániel”, în vol. Laura Stanciu (ed.), *Petru Maior și prietenii*, ed. Laura Stanciu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 161-170.
7. „Culegere amplă cu acte sinodale în care sinoadele au fost clasate după diferite criterii; culegerea conține și acest proiect al lui Batthyány, pe care inițiatorul nu a mai apucat să-l vadă. Autorul culegerii, Michaelis Szvorényi, a menționat în introducere că s-a folosit de textul prelatului transilvan. Culegerea de acte sinodale se află în fondul bibliotecii”, apud Andreea Mârza, *Achiiziții de cărți în spațiul central-european. Cazul Ignác Batthyány*, în *Transilvania*, 5-6/2014, p. 77-82.
8. Ms. X_18, 4 f (f-v), p. 403-401, format 37,5x27cm.
9. Originalul diplomei nu se cunoaște. Ea a fost publicată de Johann Hintz, *Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1850, p. 83-89 (cf. notei 1, p. 153 din Nilles) și reprodușă ulterior de August Treboniu Laurian, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, în *Magazin istoricu pentru Dacia*, suptu redacția lui A. T. Laurian și Nicolae Bălcescu, Tom III, București, 1846, p. 267-330; pentru diplomele anterioare de confirmare în funcția ecleziastică date ierarhilor români de către principii ardeleni pe parcursul secolului al XVII vezi: Timotei Cipariu, *Arhivă pentru filologia și istoria*, Blasiu, 1867, p. 609-612; p. 628-634; Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris Coronae S. Stephani*, vol. I, Oeniponte, 1885, p. 153-160. Octavian Bârlea, *Unirea Romanilor (1697-1701) - Die Union der Rumanen (1697-1701)*, în *Indreptar*, XIII, 49-50, iulie - decembrie 1990, p. 7-15; Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Romane Unite*, p. 93-97; Iacob Mârza, Episcopii Teofil și Atanasie, în *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom/Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, Vol. I. București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 100: „Prin influența iezuitului Ladislau Barányi, artizanul Unirii religioase cu Biserica Romei și sfătuitorul lui Teofil (mai târziu, „theologus et consiliarius Archiepiscopi Athanasii P”), care dovedea un remarcabil simț politic al momentului, trebuie interpretat textul Diplomei Împăratului Leopold, din 23 august 1692. Actul cuprinde suma scutirilor și privilegiilor preoților uniți ruteni și a celor care se vor uni cu Biserica Romei, subliniază deosebirea esențială dintre Unirea cu calvinii și Unirea cu catolicii (la granița dintre specificul credinței și oportunitatea integrării sociale) și reglementează activitatea Companiei Jesu asupra Bisericii Unite în congruență cu instrucțiunile transmise de Congregația *De Propaganda Fide*”.
10. Anton Dörner, *Reformismul austriac și administrația din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Star, 2009, p. 135.
11. Vezi comentariu la Ernst Christoph Suttner, *Efectele supravegherii calvine asupra vieții religioase a românilor din Principat și avantajele sociale legate de deschiderea față de calvinism*, în Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu și Ernst Christoph Suttner (ed.), *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom/Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, Vol. I. București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 34-37.
12. Laura Stanciu, *O contribuție documentară din secolul al XVIII-lea privitoare la Unirea Bisericii românilor din Transilvania cu Biserica Romei (1697 – 1701)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, 2002, p. 183-204, reluat în Eadem, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni*, Cluj-Napoca, editura Argonaut, 2008, p. 18-67.
13. Ana Dumitran, „Titul de vlădică și semnificațiile sale în lumea românească medievală”, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom I/1997, nr. 1-2, p. 63-68; eadem, „Vlădicia Bălgradului - episcopie sau mitropolie?”, în vol. *Biserica Română Unită cu Roma Greco-Catolică - istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma la Blaj*, Blaj, 2003, p. 247-253; Paul Brusanowski, „Titulatura și poziția canonică a ierarhilor români din Alba Iulia”, în J. Marte, V. Ioniță, I. Mârza, L. Stanciu, E. Chr. Suttner (ed.), *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*. Vol. I. De la începuturi până în anul 1701, București, 2010, p. 120-139.
14. Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei, actul nr. XV, în *Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 1883, actul XXV specifică „[...] eu Theofil cu mila lui Dumnezeu rânduit la Sfânta Mitropolie și părților Țării Ungurești de sus [...]”, apud Paul Brusanowski, „Titulatura și poziția canonică a ierarhilor români din Alba Iulia” p. 138.
15. Ana Dumitran, „Vlădicia Bălgradului - episcopie sau mitropolie?” p. 252.
16. Depozitat la Gyulafehérvári Püspöki Levéltár (Arhiva

- Arhiepiscopiei Catolice, Alba Iulia), în fondul *Külön Kezelt Vegyes Iratok*, nr. 1/b, cutia 1, cota 114, după Indexul actelor din pachetele „S1-30” (acte neînregistrate), litera U: *Unio (vallási) története, rendeletek, határozatok ezzel kapcsolatban*, 14 f. Vezi Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus*, p. 18-67.
17. Gyulafehérvári Püspöki Levéltár (Arhiva Arhiepiscopiei Catolice, Alba Iulia), în fondul I.13/b. Más vallásokkal kapcsolatos iratok (1666-1986), cutia 1- Görög-keletiek uniójával kapcsolatos iratok (1666-1769), fascicol 2- Görög-Katolikusokra vonatkozó iratok (1553-1822).
18. A se vedea în acest sens interesantul: *Projectum de seductione Valachorum ad S.Unionem*, în 15 puncte însoțite de comentarii, datat la 26 august 1776, depozitat la Gyulafehérvári Püspöki Levéltár (Arhiva Arhiepiscopiei Romano Catolice, Alba Iulia), în fondul *Püspöki Iratok*, nr. 1/b, cutia 6, cota 379/a.
19. Doina Biro Hendre, *Ignace Batthyany*, p. 32.
20. Daniel Dumitran, „Opțiuni culturale și profesionale în Blajul Luminilor. Raporturile lui Samuil Micu cu episcopul Ioan Bob”, în *Apulum*, XLIII/2 (2006), p. 173-191.
21. *Acta Conciliaria Ecclesia Transilvano Valachica in negotio inita Unionis cum Romana Ecclesia* f. 70r-103v., la Biblioteca Batthyaneum, cota IX/36. Dosarul a fost valorificat de Ioan Lupaș, „O încercare de reunire a Bisericilor române din Transilvania la 1793”, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București, 1927, p. 389-390. Prot. Dr. Ștefan Lupșa, „Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor românești din Transilvania la 1798”, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București 1943, p. 428-450. Vezi și Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 173-177. Ioan Lumperdean, „Națiune și confesiune în secolul al XVIII-lea: opțiuni și preocupări pentru reunificarea ecleziastică a românilor ardeleni”, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *Ethnie et confession en Transylvanie (du XIII au XIX siècles)*, Cluj Napoca, Centrul de Studii Transilvane Fundația Culturală Română, 1996, p. 83-87.
22. *Acta Conciliaria Ecclesia Transilvano Valachica in negotio inita Unionis cum Romana Ecclesia* f. 70r-103v., la Biblioteca Batthyaneum, cota IX/36.
23. Prot. Dr. Ștefan Lupșa, *Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor românești*, p. 428.
24. *Acta Conciliaria Ecclesia Transilvano Valachica in negotio inita Unionis cum Romana Ecclesia* f. 70r-103v., la Biblioteca Batthyaneum, cota IX/36, f. 89r-93v.
25. *Ibidem*. Dosarul complet cu ancheta făcută de Guberniu, precum și corespondența dintre Cancelaria Aulică, Guberniu și episcopul catolic Batthyány se află la Arhivele Statului, Direcția Județeană Sibiu, Fond *Brükenthal*, Q. 319, f.3-48, apud Cristian Barta, *Implicare și acțiune culturală la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea: Grigorie Maior (1773-1785)*. Teză de doctorat, coord. Științific: prof. univ. dr. Iacob Mârza, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Alba Iulia, 2012, p. 114-116. În epocă, din mijlocul acestui conflict au plecat spre Viena și documentele păstrate la *Hofk. Archiv*, Wien, Fond nr. 63, *Siebenbürgen Akten, Geistlichkeit, Stiftungen, Schulen* (1779-1782), nr. 308, Fasz. 12, pachet 3, f. 212-360 care prezintă o sinteză bogată în informații despre istoricul mănăstirilor, școlilor și tradiției culturale și instituționale a Blajului de la Unire și până în deceniul opt al secolului al XVIII-lea, vezi Lauta Stanciu, *Illuminism central european: Școala Ardeleană (1700-1825)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010, p. 61.
26. Gyulafehérvári Püspöki Levéltár (Arhiva Arhiepiscopiei Catolice, Alba Iulia), în fondul I.13/b. *Más vallásokkal kapcsolatos iratok (1666-1986)*, cutia 1 - *Görög-keletiek uniójával kapcsolatos iratok (1666-1769)*, fascicol 2- *Görög-Katolikusokra vonatkozó iratok (1553-1822)*.
27. Sunt în primul rând acele cărți achiziționate din Viena din biblioteca cardinalului Migazzi: *Mărgăritare* (București, 1691), *Psaltire* (București, Antim Ivireanu, 1694), Alexandru Mavrocordat, *Istoria sfântă, adică Istoria Iudaică* (București, 1716), Nicolae Alexandru Mavrocordat, *Despre Datorii* (București, 1719), dar mai ales cărțile achiziționate de episcopul Batthyány: *Palia de la Orăștie* (1581), *Liturghierul slavonesc* (Mănăstirea Dealu, 1646), *Pravoslavnică mărturisire* (Buzău, 1691), Sf. Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare* (București, 1691), *Liturghii* (Blaj, 1756), Ioan Damaschin, *Opera Philosophica et Theologica* (Blaj, 17672, pars prima et pars secunda), Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (Leipzig, 1771), *Catechismul cel Mare cu întrebări și răspunsuri* [...] (Buda, 1780), *Oda la moartea Mariei Tereziei* (Sibiu, 1781), *Supplex Libellus Valachorum* (Claudiopoli, 1791) vezi Cristina Bica, „*Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia*”, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 233-251; Gabriela Mircea, „*New considerations on the Catalogue of Old Romanian Books collected at the Batthyaneum Library in Alba Iulia*”, în vol. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, p. 43-72.

Bibliografie:

Biro Hendre, Doina, „Ignace Batthyany. Un destin consacré a l'église”, în vol. *Batthyaneum Omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, editor Doina Biro Hendre, București, 2011, p. 25-38.

Brusanowski, Paul, „Titulatura și poziția canonică a ierarhilor români din Alba Iulia”, în J. Marte, V. Ioniță, I. Mârza, L. Stanciu, E. Chr. Suttner (ed.), *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei. Vol. I. De la începuturi până în anul 1701*, București, 2010, p. 120-139.

Dörner, Anton, *Reformismul austriac și administrația din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Star, 2009.

Dumitran, Ana, „Titlul de vlădică și semnificațiile sale în lumea românească medievală”, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom I/1997, nr. 1-2, p. 63-68.

Dumitran, Ana, „Vlădicia Bălgradului - episcopie sau mitropolie?”, în vol. *Biserica Română Unită cu Roma Greco-Catolică - istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma la Blaj, Blaj, 2003*, p. 247-253.

Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Lumperdean, Ioan, „Națiune și confesiune în secolul al XVIII-lea: opțiuni și preocupări pentru reunificarea ecleziastică a românilor ardeleni”, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *Ethnie et confession en Transylvanie (du XIII au XIX siècles)*, Cluj Napoca, Centrul de Studii Transilvane Fundația Culturală Română, 1996.

Lupaș, Ioan, „O încercare de reunire a Bisericilor române din Transilvania la 1793”, în *Studii, conferințe și comunicări*

istorice, vol. I, București, 1927, p. 389-390.

Lupaș, Ștefan, „Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor românești din Transilvania la 1798”, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București 1943, p. 428-450.

Mârza, Andreea, „Figura bibliotecarului Transilvan în epoca Luminilor. Studiu de caz: Imre Dániel”, în vol. Laura Stanciu (ed.), *Petru Maior și prietenii*, ed. Laura Stanciu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p.161-170.

Mircea, Gabriela, „New considerations on the Catalogue of Old Romanian Books collected at the Batthyaneum Library in Alba Iulia”, în vol. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, p. 43-72.

Stanciu, Laura, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al 18-lea)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008.

Suttner, Ernst Christoph, *Efectele supravegherii calvine asupra vieții religioase a românilor din Principat și avantajele sociale legate de deschiderea față de calvinism*, în Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu și Ernst Christoph Suttner (ed.), *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom /Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, Vol. I. București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 34-49.

